

Reflection of the Implementation of Rangeland Management Projects on Sustainable Rural and Nomadic Development in Nehbandan County

Mahmood Fallsolyman^{1*}, Javad Mikaniki², Ryhaneh Alizadeh³

1.Associate Professor, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran

2.Associate Professor, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran

3.Msc., Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran

*Corresponding author, Email: mfall@birjand.ac.ir

Keywords:

Sustainable rural development, rangeland user, Nehbandan County.

Abstract

Rangeland management plans allocate a significant portion of the national natural resources budget at the macro level, and their proper evaluation will result in cost savings and increased plant efficiency. The high efficiency of the plans means that implementable projects in this sector have high economic, social, and environmental benefits and are competitive with other sectors of society. The present study aims to contribute to the improvement of the success level of rangeland management plans in the Nehbandan County by examining the various dimensions of the anticipated objectives of these plans. This research has been conducted to investigate the environmental, economic, and social effects of rangeland management plans on the development of rural and tribal areas in Nehbandan County. The research has been applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of nature and method, using documentary and field studies. The research population consists of rangeland users within the specified rangeland management plans in Nehbandan County, which have been in operation for several years. Within the study area, based on the environmental indicators assessed by the views of rural users, the performance of rangeland management plan implementation in the development of rural and tribal areas has been evaluated as moderate. Additionally, the assessment of changes in the economic and social conditions of the users has been evaluated as moderate, although livestock owners, as stakeholders in the plan, consider the continuation of drought as the main problem and believe that rangeland management plans, based on the extensive natural areas and livestock-based economy and high prices of livestock inputs, should be expanded in rural and tribal areas. As a result, these plans play an effective role in the sustainable development of rural and tribal areas.

Received:

25/Sep/2023

Accepted:

12/Apr/2024

How to cite this article:

Fallsolyman, M., Mikaniki, J., & Alizadeh, R. (2024) Reflection of the Implementation of Rangeland Management Projects on Sustainable Rural and Nomadic Development in Nehbandan County. *Green Development Management Studies*, 3(1), 177-198. <https://doi.org/10.22077/JGDMS.2024.2856>

بازتاب اجرای طرح‌های مرتع‌داری در توسعه پایدار روستایی و عشایر شهرستان نهبندان

محمود فال سلیمان*^۱، جواد میکانیکی^۱، ریحانه علیزاده^۲

^۱دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

^۲کارشناسی ارشد گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: mfall@birjand.ac.ir

واژگان کلیدی:

چکیده

توسعه پایدار روستایی، بهره‌بردار مرتعی، شهرستان نهبندان.

طرح‌های مرتع‌داری بخش قابل توجهی از بودجه بخش منابع طبیعی را در سطح کلان کشوری به خود اختصاص می‌دهد و ارزیابی صحیح آنها سبب صرفه‌جویی در هزینه‌ها و افزایش بازدهی طرح‌ها خواهد شد. بالا بودن سطح کارایی طرح‌ها بدین معنی است که پروژه‌های قابل اجرا در این بخش دارای منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بالا و قابل رقابت با سایر بخش‌های موجود در جامعه می‌باشد. در تحقیق حاضر تلاش شده به منظور کمک به ارتقا سطح موفقیت طرح‌های مرتع‌داری شهرستان نهبندان، به بررسی ابعاد مختلف اهداف پیش بینی شده در طرح‌های مرتع‌داری پرداخته شود. پژوهش حاضر در راستای بررسی اثرات زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتع‌داری در توسعه مناطق روستایی و عشایری شهرستان نهبندان، انجام شده است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش توصیفی با رویکرد تحلیلی بوده که با مطالعات اسنادی و میدانی به انجام رسیده است. جامعه آماری تحقیق مشتمل بر بهره‌برداران مرتعی واقع در محدوده‌ی آن دسته از طرح‌های مرتع‌داری شهرستان نهبندان بوده که سنواتی از اجرا و اتمام آن گذشته است. در محدوده مورد مطالعه به لحاظ شاخص زیست‌محیطی که با نظر خواهی از بهره‌برداران روستا انجام شد، عملکرد اجرای طرح‌های مرتع‌داری در توسعه مناطق روستایی و عشایری در حد متوسط ارزیابی شده است. همچنین بررسی تغییر در شرایط اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران نیز در حد متوسط ارزیابی گردید که البته دامداران ذینفع در طرح، شرایط تداوم خشکسالی را به عنوان مشکل اصلی مطرح می‌نمایند و معتقدند اجرای طرح‌های مرتع‌داری با توجه به گستردگی عرصه‌های طبیعی و اقتصاد مبتنی بر دامداری و قیمت بالای نهاده‌های دامی باید در مناطق روستایی و عشایری گسترش یابد. در نتیجه طرح‌های مذکور نقش مؤثری در توسعه پایدار عرصه روستایی و عشایری دارد.

تاریخ دریافت:

۳ مهر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۲۴ فروردین ۱۴۰۳

مقدمه

منابع طبیعی و کشاورزی هر کشور ضامن بقا یک ملت و نسل‌های آینده بوده و خود به‌خوبی راهنمای نحوه سرمایه‌گذاری‌ها می‌باشند. از چند قرن گذشته تاکنون به‌دلیل رشد تکنولوژی و روند شتابان شهرنشینی، عقب ماندگی و فقر نواحی روستایی نسبت به نواحی شهری روز به‌روز آشکارتر می‌گردد. برای اینکه نواحی روستایی در روند توسعه قرار گیرند باید مفهوم توسعه را از ابعاد گوناگونی نظیر بُعد زیست‌محیطی، بُعد اقتصادی و بُعد اجتماعی مورد بررسی قرار داد؛ چرا که توسعه‌ی روستایی نقش مهمی در رسیدن به اهداف توسعه در سطح ملی دارد. مراتع در ابعاد مختلف زندگی بشر نقش حیاتی دارند و یکی از منابع اساسی تولید محسوب می‌گردند و از طریق حفظ آب، خاک و هوا محیط‌زیست مساعدی را برای زندگی انسان فراهم می‌کنند و نقش اساسی در تأمین نیازهای جامعه در زمینه فرآورده‌های دارویی و پروتئینی دارند. به‌گونه‌ای که می‌توان مرتع را پایدارترین عامل تولید در دامداری سنتی محسوب نمود که استفاده از آن به‌عنوان منبع مهم و اصلی تغذیه دام از زمان‌های گذشته در میان دامداران مرسوم بوده است. در حال حاضر بالغ بر ۵۰ درصد از خاک کشور را مراتع تشکیل می‌دهد. این مراتع در مناطقی واقع شده‌اند که به‌دلیل بارندگی کم، مناسب کشت و زرع نمی‌باشند و یا اینکه به‌دلیل کوهستانی بودن، کشت و کار و خاک‌ورزی در این مناطق باعث تشدید فرسایش خاک می‌گردد. از سوی دیگر بررسی‌ها حاکی از آن بوده که پس از ملی شدن جنگل‌ها و مراتع در ایران طی دهه چهل شمسی، از آنجا که دامداران خود را مالک مرتع نمی‌دانستند، هرکس به هر میزان که امکان داشت مراتع را چرا می‌داد، که خود به‌مرور زمان منجر به تخریب مراتع، کاهش تولید و بازدهی مراتع این نوع مناطق گردید. عمده مشکلات یاد شده ناشی از نوع مدیریت و مالکیت مراتع در کشور می‌باشد که همواره دستخوش تغییر بوده است (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۹۵، ۶۸).

سطح قابل توجهی از اراضی کشور به‌دلیل کوهستانی بودن، شیب زیاد، واقع شدن در مناطق با بارندگی کم و محدودیت منابع آبی، قابلیت کشت و کار آبی و دیم را ندارد و صرفاً باید به‌صورت مرتع یا جنگل مدیریت و بهره‌برداری شوند. مراتع با تأمین بخشی از علوفه مورد نیاز دام‌ها و تأمین نیاز غذایی و پناهگاه وحوش، کمک به حفظ آب و خاک با کاهش دادن فرسایش آبی و بادی و تولید رواناب و سیلاب، قابلیت تفرجگاهی و هم‌چنین دارا بودن گونه‌های متنوع گیاهی در چشم‌اندازی از کوه، صخره، دشت، رویشگاه‌های طبیعی از گیاهان دارویی شناخته شده و ناشناخته و مخزنی از انواع گونه‌های گیاهی به‌عنوان ذخیره‌گاه ژنی، منافع بسیار زیادی را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم عاید جامعه می‌نماید. بدیهی است استفاده بهینه و پایدار از این منبع طبیعی تجدیدشونده، نیازمند اعمال مدیریتی صحیح و اصولی است (توکلی، ۱۳۸۴). در راستای تحقق سیاست‌های کلان مدیریت پایدار مراتع کشور یکی از مهم‌ترین اهداف و راهبردهای برنامه ۲۰ ساله که در بخش منابع طبیعی سند چشم‌انداز کشور، در افق ۱۴۰۴ بر آن تأکید شده، گسترش و توسعه طرح‌های مدیریتی منابع طبیعی از جمله طرح‌های مرتع داری در عرصه‌های فاقد طرح‌های مدیریت با رویکرد جنبه‌های حفاظتی می‌باشد (اسکندری، ۱۳۸۷). طرح مرتع‌های یکی از ابزارهای اصلی مدیریت و بهره‌برداری از مراتع در ایران است که باید در تهیه آن به ویژگی‌های اکولوژیکی و مسائل اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران اهمیت داده شود. در طرح‌های مرتع‌داری مربوط به هر سامانه عرفی، برنامه‌هایی از جمله رعایت زمان چرا، احیا مرتع، امکان ایجاد مرتع دست‌کاشت متناسب با شرایط منطقه پیش‌بینی می‌شود. لذا چنانچه این برنامه‌ها در تولید مرتع تأثیر داشته‌باشد، طبیعتاً منجر به بهبود وضعیت معیشتی مرتع‌داران آن سامان نیز خواهد شد. امروزه اجرای پروژه‌های مختلف منابع طبیعی در سطح نواحی روستایی را نمی‌توان جدای از آثار زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی ناشی از این طرح‌ها در نظر گرفت. (مددی و همکاران، ۱۳۹۵، ۲۶۷). امروزه بحث مرتعداری به‌عنوان یک رویکرد جدید و یک پارادایم در راستای برنامه‌ریزی، توسعه و مدیریت مناسب اراضی، مدیریت منابع آب و پوشش گیاهی با تأکید ویژه بر مسائل اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی مطرح می‌باشد که به‌دنبال ایجاد راهکارهای مشارکتی در این عرصه‌ها است و توسعه پایدار را دنبال می‌کند (سراج زاده، ۱۳۹۷، ۲۲-۲۰). مراتع یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی کشور را تشکیل داده و در دهه‌های گذشته

به دلیل بهره برداری‌های نامطلوب و تخریب فزاینده‌ای که بر آن حادث گردیده، همواره یکی از دغدغه‌های عمده برنامه ریزان بخش کشاورزی بوده است. امروزه برای همه متخصصان علوم طبیعی مشخص شده است که وضعیت منابع طبیعی در ایران در موقعیت بحرانی به سر می‌برد. طبق جایگاه و اهمیت بالای مراتع، روند تخریب آن در طی دهه‌های اخیر سرعت بیشتری به خود گرفته است. در این میان عوامل متعددی از جمله افزایش جمعیت، تعدد جمعیت بهره‌بردار مرتعی، چرای دام مزاد بر ظرفیت مرتع و عدم تعادل بین تولید علوفه کشور و دام موجود و فشار مضاعف بر مراتع، وقوع چرای زود رس و بیش از حد از مراتع، بوته کنی جهت تأمین سوخت، تبدیل مراتع به دیم زار کم بازده، مشاعی بودن عرصه مرتع مورد بهره برداری و در نتیجه غیر اقتصادی بودن واحدهای بهره برداری و نهایتاً فقر مالی و عدم توان سرمایه‌گذاری بهره‌برداران محلی می‌باشد. کشور ما سالانه شاهد روند رو به تزايد تخریب عرصه‌های منابع طبیعی بالاخص مراتع می‌باشد که متأسفانه روند رو به افت میانگین بارش‌ها در دو دهه اخیر بر شدت این مسئله افزوده است. قرار گرفتن ایران بر روی کمربند خشک و نیمه خشک جهان منجر به این مسئله می‌شود که عواقب این امر در کشور ما واضح‌تر، شدیدتر و وخیم‌تر نیز گردد و علاوه بر عوامل مختلف مطرح در این میان، وقوع خشکسالی‌های مکرر و متعدد نیز بر وخامت بیشتر مسئله دامن می‌زند (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۹۵، ۲۵۶). از سوی دیگر مسائل اقتصادی و اجتماعی در بخش منابع طبیعی تجدیدشونده یکی از مباحث حائز اهمیت و درخور توجه می‌باشد که در صورت عدم دقت و توجه کافی و مدنظر قرار ندادن مسائل اجتماعی و اهمیت ندادن به مسائلی که مشکلات اقتصادی مردم را برطرف کند و بالاخره در صورتی که شیوه اجرا و اهداف طرح از نظر فنی و تخصصی مغایر با بعد فرهنگی اجتماعی و اقتصادی و محیطی مردم منطقه باشند مخصوصاً در طرح‌هایی که به‌طور غیر مستقیم و مستقیم در اجرای بهره برداری و حفاظت آن مردم منطقه نقش اساسی داشته‌باشند، پیاده نمودن و اجرای این طرح‌ها را با مشکلات زیادی روبه‌رو خواهد بود. تهیه و اجرای طرح‌های مرتعداری بخش قابل توجهی از بودجه بخش منابع طبیعی را در سطح کلان کشوری به خود اختصاص می‌دهند ارزیابی صحیح آن سبب صرفه‌جویی در هزینه‌ها و افزایش بازدهی طرح‌ها خواهد شد. بالا بودن سطح کارایی طرح‌ها بدین معنی است که پروژه‌های قابل اجرا در این بخش دارای منافع اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی بالا در جامعه بوده است بنابراین به دلیل اهمیت زیست‌محیطی این منافع وابستگی معیشتی جمعیت کثیری از خانوار روستایی به آنها و سرمایه‌گذاری دولت در اجرای این طرح‌ها، ارزیابی آنها ضرورتی انکارناپذیر است (فال سلیمان و همکاران، ۱۳۹۵، ۲۵۶). امروزه بحث حوضه‌های آبخیز یا همان آبخیزداری به‌عنوان یک رویکرد جدید و یک پارادایم در راستای برنامه‌ریزی، توسعه و مدیریت مناسب اراضی، مدیریت منابع آب و پوشش گیاهی با تأکید ویژه بر مسائل اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی مطرح می‌باشد که به دنبال ایجاد راهکارهای مشارکتی در این عرصه‌ها است و توسعه پایدار را دنبال می‌کند. (سراج زاده، ۱۳۹۷، ۲۲-۲۰)

منابع طبیعی تجدیدشونده (جنگل‌ها، مراتع و خاک) در حقیقت رکن اصلی توسعه پایدار را تشکیل می‌دهند. این منابع، بستری برای رونق کشاورزی، عرصه‌ای برای تولید چوب، تکیه گاهی برای محور توسعه اقتصادی و اجتماعی، مخزنی برای ذخیره و تولید آب، منبعی برای تأمین علوفه، پشتوانه‌ای برای تولید و توسعه‌ی پایدار بیولوژیکی و اکولوژیکی، مأمّن برای حیات‌وحش، زیستگاهی برای حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری، منبعی برای تولید اکسیژن، منظری برای تفریح و تمدد اعصاب، محلی مناسب برای گذران اوقات فراغت، وسیله‌ای برای ایجاد اشتغال، ابزاری برای تثبیت خاک و شن‌های روان، وسیله‌ای برای حفاظت راه‌ها و خطوط مواصلاتی، عنصری برای پالایش آلودگی‌های هوا و حافظ تعادل اکوسیستم سرزمین می‌باشد (آسایش، ۱۳۷۵). باتوجه به ابعاد مختلف اجرایی که به آن اشاره شد تاکنون بررسی در خصوص میزان موفقیت طرح‌های مرتع‌داری در شهرستان نهبندان از دیدگاه بهره‌برداران ذینفع که در اجرای این طرح‌ها نیز مشارکت داشته‌اند، صورت نگرفته است این تحقیق به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال است که طرح‌های مرتع‌داری اجرا شده در این شهرستان دارای چه پیامدهایی از دیدگاه جامعه محلی بوده است؟

مراتع کشور، منابع طبیعی ارزشمند و یکی از اکوسیستم‌های جا افتاده از نظر تاریخی، طبیعی و جغرافیایی در هر کشور محسوب می‌شوند. اجرای طرح مرتعداری در کشور ضروری به نظر می‌رسد و به بالا بردن فرهنگ منابع طبیعی در راستای تولید علوفه و حفظ خاک و جلوگیری از روند تخریبی آن کمک خواهد نمود. شناسایی نقاط قوت و ضعف این مناطق برای اتخاذ سیاست‌های مناسب در جهت پیشرفت و توسعه پایدار روستا مناسب می‌باشد. توجه به اینکه استان خراسان جنوبی در کشور یکی از مناطقی است که تعداد بهره‌برداران مراتع آن قابل ملاحظه می‌باشد و از طرفی نیز به لحاظ موقعیت جغرافیایی، همواره آوردگاه رخدادهای و مخاطرات سخت طبیعی نظیر خشکسالی‌های طولانی مدت بوده است، مراتع از اهمیت بالایی برخوردار هستند چرا که بهره‌برداران و ذی‌نفعان اصلی عرصه این طرح‌ها مردم منطقه هستند و جنبه‌های معنوی و در نهایت درآمدهای طولی‌مدت آن به دیگر اقشار مملکت بر می‌گردد و با حیات جامعه انسانی (روستایی و عشایری به‌طور مستقیم و جامعه شهری به‌طور غیرمستقیم) در ارتباط می‌باشد از این رو لزوم انجام طرح‌های مرتعداری و تلاش برای ثمربخش نمودن هر چه بیشتر این طرح‌ها به‌خصوص از دیدگاه جامعه محلی یا همان بهره‌برداران مستقیم که به‌نوعی جامعه هدف طرح‌ها نیز می‌باشند، ضرورت انجام این مطالعه را تبیین می‌سازد.

با بررسی سابقه و پیشینه فعالیت‌های علمی می‌توان با استفاده از تجربیات سایر محققان تدابیری اندیشید تا از خطاها و اشتباهات جلوگیری نمود و در برداشتن گام‌هایی برای رسیدن به اهداف پژوهش دچار تزلزل نگردیم. در حوضه مطالعاتی فعالیت‌های مرتع‌داری تحقیقات مهمی توسط افراد متخصص در خارج و داخل کشور صورت گرفته است اما مطالعات اندکی تأثیر پروژه‌های مرتع‌داری را بر تحولات فضایی در نواحی روستایی مورد بررسی قرار داده‌اند. بنابراین در این مبحث به بررسی پیشینه پژوهش‌های گذشته می‌پردازیم. پیشینه مباحث توسعه بسیار وسیع است و دارای قدمتی طولانی هم پای با تغییرات طبیعی و اجتماعی در سطح کره زمین است. در آغاز بحث توسعه بیشتر با اصطلاح تکامل و پیشرفت انجام می‌شد، به تدریج اصطلاح توسعه جایگزین تکامل و پیشرفت گشت. جهانی شدن مقوله «توسعه» و طرح مسائل توسعه یافتگی بعضی کشورها و در مقابل، توسعه نیافتگی برخی دیگر عمدتاً پس از جنگ جهانی دوم و به دنبال بحث‌های اساسی در دوره بازسازی آغاز شد. رواج مفهوم امروزی توسعه که بیشتر جنبه نسبی دارد، به دهه ۱۹۶۰ باز می‌گردد. پیش از آن، مفاهیمی مانند آبادسازی (استعمار)، اصلاح، عمران، بهسازی، ترویج و نهایتاً رشد طی سال‌ها مطرح بودند (سعیدی، ۱۳۷۷). پروکفیلد در بیان توسعه می‌گوید: آن را باید بر حسب پیشرفت به‌سوی اهداف رفاهی، نظیر تقلیل فقر و بیکاری و کاهش نابرابری تعریف نماییم (از کیا، ۱۳۷۴، ۱۸) در جای دیگر مایکل تودار و بیان می‌دارد، توسعه را باید جریان چند بعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع در رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است (تودارو، ۱۳۶۷، ۱۳۶).

اگر برنامه‌ریزی را تلاشی انسانی جهت بهتر زیستن با استفاده از منابع و امکانات محیطی بدانیم به‌جهت گیری مشترک جغرافیا و برنامه‌ریزی و مکمل بودن آن‌ها پی برده خواهد شد از این رو در قلمرو برنامه‌ریزی علوم جغرافیایی زمینه مساعد و پایگاه استواری جهت کاربرد می‌یابند. (آسایش، ۱۳۷۵، ۱۴۷-۱۴۲) بدون شک در هیچ‌یک از شاخه‌های جغرافیای انسانی همانند جغرافیای توسعه روستایی، عوامل محیطی به‌عنوان یکی از دو بردار اساسی مطالعات جغرافیایی ارزش نیافته و موجبات وحدت جغرافیای انسانی و جغرافیای طبیعی را فراهم نمی‌آورند. یکی از ویژگی‌هایی که هر برنامه راهبردی توسعه باید مدنظر قرار دهد این است که نظام‌های زیست‌محیطی را محترم بدارد، منابع طبیعی را حفظ کند، از منابع قابل تجدید در هر جا که باشند به‌نحو اصولی و درست استفاده کند، هدر دادن منابع حیاتی را به حداقل ممکن برساند و تا آنجا که می‌تواند به شکل‌گیری طبیعی و مصنوعی مجدد آن همت گمارده بیش از آنکه در فکر تأمین منافع آتی جامعه باشد، در اندیشه تأمین نیازمندی‌های نسل‌های آینده که ظاهراً از بسیاری از مواهب طبیعی تجدید نشدنی بی‌بهره خواهند ماند، باشد. (پل هریسون، ۱۳۶۶، ۱۸۳) بسیاری از محققان بر این عقیده‌اند که منابع طبیعی به‌ویژه مراتع با وجود نقش و کارکردهای مهمی که در زندگی بشر دارند به‌واسطه‌ی عوامل متعددی به‌ویژه در چند دهه‌ی اخیر هم از لحاظ

کمی و هم کیفی در حال تخریب هستند. محققان بر این عقیده‌اند که تنها ۳۰ درصد این تخریب‌ها مربوط به عوامل طبیعی از جمله حشرات و جوندگان و تغییرات آب و هوایی است و ۷۰ درصد مابقی در نتیجه فعالیتهای نامناسب انسانی می‌باشد (فائو، ۱۳۹۲) به بیانی دیگر تخریب منابع طبیعی بر آیند از عوامل طبیعی و انسانی می‌باشد که عوامل انسانی در آن نقش بارزتری ایفا می‌کنند.

روستا زادگاه برنامه‌ریزی و عالی‌ترین بستر تعامل فعالیت‌های انسانی و امکانات محیط طبیعی است توسعه روستایی وابستگی نزدیکی با امکانات محیط طبیعی دارد و امکانات بالفعل و بالقوه مناطق روستایی عاملی مهم جهت توسعه می‌باشد در نظریه پردازهای توسعه روستایی به علت ماهیت نزدیک و وابسته فعالیت‌های انسانی با امکانات محیط طبیعی، جغرافی دانان تعادل مناسبات انسان و محیط طبیعی را کاملاً مد نظر قرار داده‌اند. این محیط طبیعی است که روستاییان رزق خود را از آن جستجو می‌نمایند و باز این محیط طبیعی است که در صورت عدم شناسایی، بیشترین موانع را در مسیر توسعه ایجاد می‌کند. تأکید بر جنبه‌های زیست-محیطی نیز بسیار حائز اهمیت می‌باشد، چرا که بدون پایدار بودن منابع محیطی به‌عنوان بستر اصلی تأمین معیشت روستاییان توسعه روستایی محقق نخواهد شد از این رو است که فائو در توسعه پایدار روستایی مبنای اصلی را مدیریت صحیح استفاده از منابع و محیط‌زیست نهاده‌است. مراتع در توسعه پایدار دارای نقش‌های زیست‌محیطی متعدد هستند. این منابع طبیعی تجدیدشونده از طریق حفظ محیط‌زیست، جلوگیری از فرسایش خاک، کاهش فرسایش و رسوب، جلوگیری از پر شدن مخازن سدها، حفظ و تداوم حیات‌وحش، کاهش سیلاب‌ها و... می‌توانند موجبات توسعه محیط‌زیست پایدار را فراهم کنند. انسان به‌عنوان یک عامل فعال، همواره با منابع طبیعی و محیط‌زیست سر و کار داشته و تحت‌تأثیر سطح فنون، میزان سرمایه، فرهنگ و مدیریت در ساختار اکوسیستم‌های طبیعی دخل و تصرف کرده و آنها را تبدیل به اکوسیستم‌های مصنوعی نموده‌است. منابع طبیعی از ارکان جدایی‌ناپذیر زندگی انسان‌ها به‌شمار می‌روند. این در حالی است که روند رو به افزایش جمعیت کره زمین در سال‌های اخیر از یک سوء و محدود بودن منابع طبیعی از سوی دیگر مسائل فراوانی را برای جوامع بشری به‌ویژه کشورهای در حال توسعه به وجود آورده‌است. تخریب روزافزون منابع طبیعی علاوه بر گسترش فقر، گرسنگی و قحطی و بروز بلایای طبیعی همچون سیل، خشکسالی و غیره جان میلیون‌ها انسان را نیز در معرض خطر جدی قرار داده است. با توجه به بروز مسائلی، در دهه‌های اخیر نگرش‌ها و راهکارهای متعددی در زمینه بهره برداری مناسب و پایدار از منابع طبیعی در سطح دنیا مطرح شده‌است که در این راستا آبخیزداری روشی جامع و مناسب در مدیریت پایدار منابع طبیعی و انسانی است و در حوضه‌های آبخیز در بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. با حفظ مراتع و جنگل‌ها، از سرمایه‌گذاری‌های کلان جهت ایجاد زیستگاه‌های مصنوعی به‌خاطر حفظ انواع حیوانات وحشی اجتناب می‌شود و از طرفی به‌دلیل اینکه مراتع و بیشه زارها کاملاً با شرایط زیست‌محیطی محدوده‌ای که در آن واقع شده‌اند انطباق دارند، برای مدت‌های طولانی قابل بهره برداری و استفاده خواهند بود، در حالی که زیستگاه‌های مصنوعی فاقد چنین ویژگی‌های مهمی هستند. زیستگاه‌های طبیعی و از جمله مراتع و جنگل‌ها در حفظ تعادل زیست‌محیطی حیات مؤثرند و از نظر پناهگاه، هوای معتدل، رطوبت و منبع غذایی شرایط بسیار خوبی برای زندگی جانوران ساکن در آن محیط‌ها فراهم می‌آورند. متأسفانه در دهه‌های اخیر، تخریب جنگل‌ها و مراتع حیات حیوانات وحشی را با تهدید جدی مواجه ساخته به‌گونه‌ای که نسل بسیاری از حیوانات منقرض شده‌است و بسیاری نیز در حال انقراض‌اند. تجاوز انسان به حریم مناطقی که مخصوص حیوانات وحشی بوده در سالیان اخیر شدت یافته‌است. این امر به‌دلیل عدم تعلیف کافی واحدهای دامی اهلی که منجر به پیشروی چوپانان به‌سمت منابع تعلیفی حیوانات جنگل و مرتع گردیده، در نتیجه، آسیب‌های جدی بر این حیوانات وارد آورده‌است. بنابراین، شالوده هر برنامه اصولی در رابطه با حفاظت و تکثیر حیوانات وحشی باید بر مبنای اصول ذیل باشد:

الف) جنگل، آب، خاک، مرتع و حیوانات وحشی باید همگی قسمت‌های ناگسستنی از یک برنامه باشند.

ب) تا محیط با احتیاجات حیوانات وفق نیابد، حفاظت از آن‌ها بی‌معنا خواهد بود.

ج) بهره برداری با استفاده از هر منبع حیوانی هرگز نباید از ازدیاد سالانه آنها تجاوز کند. تحقق این امر نسل آن حیوان را با خطر نابودی مواجه خواهد ساخت.

خاک، آب، مرتع، جنگل و حیوانات وحشی همگی حلقه‌های به هم پیوسته محیط زیست هستند، لذا به منظور حفظ این حلقه‌های ارزشمند حیات، باید تمامی آنها حفظ شوند (ویلسون، ۱۳۶۸، ۱۳۸). زیست منطقه گرایان نیز اساس فعالیت خود را بر پایه هم نواختی فعالیت انسان با محیط بنا نهاده‌اند. مفهوم زیست- منطقه یا منطقه زیستی که آن را معادل قلمرو زندگی نیز خوانده‌اند با تعبیر گوناگونی وصف شده‌است. زیست - بوم را ناحیه‌ای می‌داند که از طریق خصوصیات توپوگرافی، گیاهی، جانوری و فرهنگ انسانی از دیگر زیست بوم‌ها جدا می‌شود. زیست- بوم‌ها غالباً بر اساس قلمرو آبخیزها تفکیک می‌شوند و اغلب با مرزهای سیاسی کشورها و استان‌ها متفاوتند. در زیست بوم پایداری محیط بیش از همه مورد توجه است در واقع به تصمیماتی که موجبات توانمندسازی اکولوژیکی، اقتصاد و فرهنگ گردد تکیه دارد (بری، ۱۳۷۹، ۱).

حوضه آبخیز عرصه‌ای است که رواناب ناشی از بارش بر روی آن به وسیله آبراهه‌ها جمع‌آوری و به یک خروجی نظیر آبراهه، رودخانه، تالاب، دریاچه و یا دریا هدایت می‌شود. به عبارتی، آبخیز در مفهوم پهنه مکانی تجمع و جاری شدن رواناب ناشی از بارش‌ها است (سدادن، ۱۳۹۶). مفهوم آبخیزداری، برنامه‌ریزی و مدیریت آبخیز برای جلوگیری از به هم خوردگی وضعیت حوضه و حفظ آن از طریق اجرای طرح‌های مختلف است (عابدی و طباطبایی، ۱۳۸۵). آبخیزداری به عنوان علمی تعریف می‌شود که ضمن توجه به مشکلات اقتصادی و اجتماعی منطقه، موجب استفاده صحیح از اراضی حوضه آبخیز طبق برنامه‌های طرح ریزی شده می‌شود (پلاس تر، ۱۳۸۱) که استراتژی آبخیزداری حفظ احیا و بهره برداری صحیح از منابع آبی و خاکی و گیاهان موجود می‌باشد و بر آن است که از هدر رفتن آنها جلوگیری کند. هدر رفتن خاک در واقع با فرسایش خاک آغاز می‌گردد. قشر حاصلخیز خاک (خاک سطح الارض) منبع غذایی برای گیاهان می‌باشد. با فرسایش این قسمت که در واقع اولین و مهم‌ترین قسمت خاک می‌باشد قدرت تولیدی اراضی کاشته شده و کمبود مواد غذایی خود را نشان خواهد داد (کرک، ۱۳۸۰). امروزه نگرش سیستمی به حوضه آبخیز در بین دانشمندان علوم مختلف رایج شده، بر این اساس، حوضه آبخیز را به عنوان سامانه‌ای باز (دارای تبادلات ماده و انرژی با محیط اطراف خود) در نظر می‌گیرند که دارای اجزای ورودی (انرژی خورشیدی، بارش و غیره)، فرایند (تبدیل انرژی خورشیدی به سایر انواع انرژی و پدیده‌هایی از قبیل رشد گیاه، نفوذ، فرسایش و غیره)، خروجی (رواناب، رسوبات خروجی و غیره (و بازخوردهای مثبت و منفی) مانند حالت‌های فرسایشی و یا رسوب گذاری رودخانه است (Ramasht et al., 2010) بانک جهانی از رویکردهای ارزیابی مدیریت آبخیز برای تعیین میزان افزایش بهره وری و دستیابی به پایداری واقعی منابع طبیعی استفاده می‌کند (گوان گن، ۱۳۹۵) پروژه‌های اجرا شده در یک حوضه آبخیز با حفظ منابع طبیعی می‌تواند بر تغییرات عمده در میزان فرسایش، تغییر در میزان رسوب گذاری در پایین دست، تغییر ارتفاع و حجم آب‌های زیرزمینی، تغییر در میزان سیلاب، تغییر مساحت زمین‌های جنگلی، تغییر مساحت باغ‌ها، تغییر مساحت زمین‌های زراعی، تغییر مساحت مراتع، تغییر رطوبت سطحی خاک، تغییر نفوذپذیری خاک نسبت به آب، افزایش کیفیت و حاصلخیزی خاک، تغییر زیست توده جنگلی و غیره مؤثر باشد (رضایی، ۱۳۸۹). در نگرش توسعه پایدار منطقه‌ای، به عنوان بخشی از اکوسیستم جهانی باید از بینش زیست محیطی برخوردار بود. حوضه‌های آبریز بیشتر به عنوان واحدهای هیدرولوژیکی جهت ارزیابی بیوفیزیکی فعالیت‌های بالادست و پایین دست در نظر گرفته شده‌اند و مرز مناسبی برای برنامه‌ریزی به عنوان یک واحد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی می‌توانند داشته باشند. بیشتر برنامه‌ریزی‌ها در حوضه‌های آبریز بزرگ و کوچک آمریکا بر این عقیده استوار است. (بروکس، ۱۳۷۲: ۱). در این پژوهش پاسخ گویی به پرسش‌های زیر مدنظر بوده است: نخست اینکه، از نظر بهره‌برداران، طرح مرتعداری چه تأثیری بر وضعیت زیست محیطی منطقه اجرای طرح داشته است؟ دوم، اجرای طرح‌های مرتعداری چه تأثیری بر

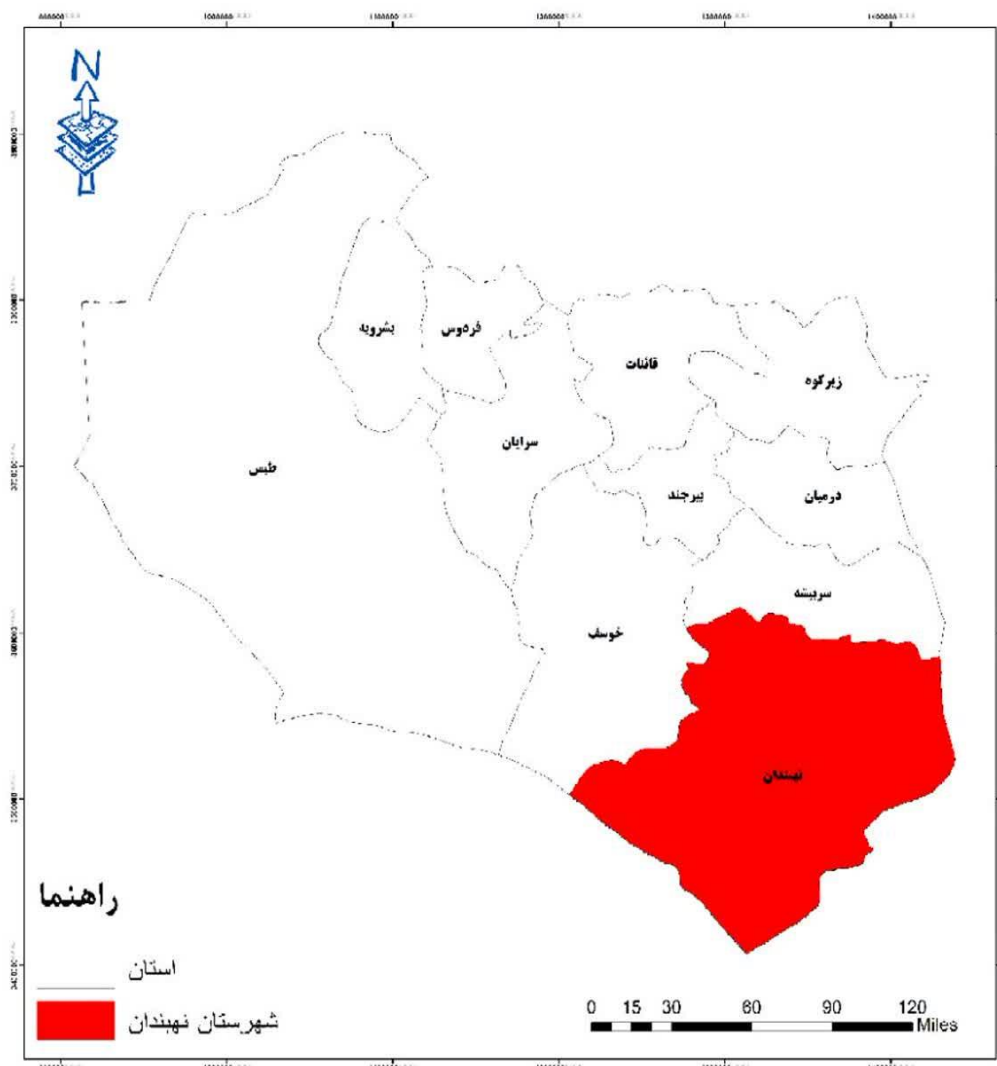
وضعیت اقتصادی بهره‌برداران منطقه داشته است؟ و سوم، اجرای طرح‌های مرتع‌داری چه تأثیری بر وضعیت اجتماعی بهره‌برداران منطقه داشته است؟

مواد و روش‌ها

این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی است. از حیث ماهیت و روش، دارای رویکردی توصیفی-تحلیلی می‌باشد. مبانی نظری و اطلاعات مرتبط با پیشینه طرح و کلیات آن به روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای فارسی و لاتین و هم چنین منابع اینترنتی فارسی و لاتین به جمع‌آوری مطالب جامع و مستند در زمینه پژوهش و مراجعه به اداره منابع طبیعی و سازمان جهاد کشاورزی پرداخته شده است. اطلاعات مورد نیاز برای محاسبه اثرات طرح‌های مرتع‌داری از طریق پرسش‌نامه و گفتگو با اهالی منطقه جمع‌آوری شده است، برای این منظور پرسش‌نامه مناسب با اهداف و سؤالات تحقیق طراحی و جهت جمع‌آوری داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت. پس از جمع‌آوری و کد بندی، داده‌ها با استفاده از نرم افزارهای SPSS و EXCEL تحلیل و پردازش شد. لیکن به منظور بررسی تحقق اهداف طرح‌های مرتعداری که همانا تقویت توان تولید مراتع، بهبود وضعیت مراتع اعم از وضعیت پوشش گیاهی و خاک می‌باشد مبادرت به بررسی آن گروه از طرح‌های مرتع‌داری گردیده که دوره اجرایی آنها به اتمام رسیده و در واقع نتایج و اهداف پیش بینی شده در آن مناطق پدیدار شده است. به منظور انجام تحقیق، آن دسته از طرح‌های مرتع‌داری مدنظر قرار گرفته که حداقل ۵ سال از تاریخ اتمام طرح گذشته است. بر این اساس جامعه آماری متشکل از کلیه بهره‌برداران ساکن در منطقه هدف اجرای طرح مرتع‌داری در شهرستان نهبندان بوده است که در مجموع ۲ طرح مرتعداری با ۸ روستا و ۳۲۸ خانوار بهره‌بردار انتخاب شده است و تعداد خانوارهای نمونه تحقیق، براساس داده‌های موجود با شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه بندی شده و روش تخصیص متناسب برابر با ۱۲۸ نفر می‌باشد.

شهرستان نهبندان جنوبی‌ترین شهرستان استان خراسان جنوبی است. این شهر به اقتضای موقعیت طبیعی و مجاورت با کویر دردشتی نسبتاً وسیع واقع شده است و از نظر ناهمواری، در شمال شامل ارتفاعاتی است که ارتفاع قله‌های آن به ۲۵۰۰ متر می‌رسد. شهرستان نهبندان با مساحت ۰۹۴،۰۲۶ کیلومتر مربع از شرق به کشور افغانستان با مرزی حدود ۶۰ کیلومتر، از شمال به شهرستان بیرجند، از غرب به کویر لوت، از جنوب غربی به استان کرمان و جنوب شرقی به استان سیستان و بلوچستان محدود می‌شود. از نظر طول و عرض جغرافیایی، بین مدار ۵۸ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۶۰ درجه و ۵۲ دقیقه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی استقرار یافته است. شهرستان نهبندان دارای دو بخش "مرکزی" و "شوسف"، دو شهر "نهبندان" و "شوسف" و پنج دهستان‌های شوسف، بندان، نه، عربخانه و میغان است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل ۱- نقشه موقعیت شهرستان نهبندان

یافته‌های تحقیق

در جدول ۱ توزیع فراوانی دیدگاه افراد پیرامون گویه‌های مربوط به اثرات زیست‌محیطی طرح مرتعداری به‌همراه میانگین و انحراف معیار و ضریب تغییرات نظرات بیان شده‌است و سپس نتیجه حاصل بر اساس مقدار میانگین ذکر گردیده و در نهایت گویه‌ها بر اساس ضریب تغییرات اولویت‌بندی شده‌است. لازم به ذکر است که هرچه ضریب تغییرات یک متغیر کمتر باشد، نتیجه می‌گیریم که تغییرات نظر افراد در مورد این متغیر کمتر است یا به عبارت دیگر افراد در مورد پاسخ سؤال مربوطه هم‌نظر هستند. بر اساس سطر آخر جدول ۱ نتیجه می‌گیریم که به‌طور کلی از نظر افراد مورد بررسی اثرات زیست‌محیطی طرح مرتعداری در حد متوسط می‌باشد.

جدول ۱- توزیع فراوانی دیدگاه افراد پیرامون گویه‌های مربوط به اثرات زیست‌محیطی طرح مرتع‌داری

نتیجه بر اساس میانگین	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	گویه‌ها	
متوسط	۰/۲۶۶	۰/۸۱	۳/۰۵	۳	۳۴	۵۹	۳۰	۲	فراوانی درصد	میزان رشد و تنوع گونه‌های دارویی
				۲/۳	۲۶/۶	۴۶/۱	۲۳/۴	۱/۶		
متوسط	۰/۲۷۳	۰/۹۴	۳/۴۷	۱۵	۵۱	۴۶	۱۱	۵	فراوانی درصد	میزان تغییر در پوشش گیاهی از لحاظ تنوع گیاهان مرتعی
				۱۱/۷	۳۹/۸	۳۵/۹	۸/۶	۳/۹		
متوسط	۰/۲۷۳	۰/۸۹	۳/۲۷	۹	۴۵	۴۷	۲۶	۱	فراوانی درصد	میزان سرسبزی و رشد گونه‌های گیاهی خوشخوراک
				۷	۳۵/۲	۳۶/۷	۲۰/۳	۰/۸		
متوسط	۰/۲۸۰	۰/۹۲	۳/۳۰	۱۲	۴۱	۵۰	۲۳	۲	فراوانی درصد	افزایش آبدی قنوات و چشمه‌ها
				۹/۴	۳۲	۳۹/۱	۱۸	۱/۶		
متوسط	۰/۲۹۵	۰/۹۷	۳/۳۱	۱۶	۳۷	۴۸	۲۵	۲	فراوانی درصد	وضعیت گسترش حیات وحش از نظر تعداد گونه‌ها مانند خرگوش، بز کوهی، شغال و...
				۱۲/۵	۲۸/۹	۳۷/۵	۱۹/۵	۱/۶		
متوسط	۰/۳۰۲	۰/۹۷	۳/۲۳	۱۲	۳۸	۵۱	۲۲	۵	فراوانی درصد	میزان رشد و تنوع گیاهان مرتعی جدید
				۹/۴	۲۹/۷	۳۹/۸	۱۷/۲	۳/۹		
متوسط	۰/۳۰۴	۰/۹۹	۳/۲۷	۱۱	۴۷	۴۱	۲۴	۵	فراوانی درصد	افزایش آبیگری پروژه‌های مهارودخیره رواناب‌ها در عملیات مرتعداری
				۸/۶	۳۶/۷	۳۲	۱۸/۸	۳/۹		
متوسط	۰/۳۰۶	۱/۰۲	۳/۳۳	۱۷	۳۹	۴۵	۲۳	۴	فراوانی درصد	میزان رشد گونه‌های مرتعی غیر خوشخوراک دام
				۱۳/۳	۳۰/۵	۳۵/۲	۱۸	۳/۱		
متوسط	۰/۳۰۸	۰/۸۰	۲/۵۹	۱	۱۷	۴۳	۶۲	۵	فراوانی درصد	تعداد بوته‌های خشک شده دست کاشت در عملیات مرتعداری
				۰/۸	۱۳/۳	۳۳/۶	۴۸/۴	۳/۹		
زیاد	۰/۳۱۰	۱/۱۲	۳/۶۲	۳۷	۲۹	۴۲	۱۶	۴	فراوانی درصد	کاهش ریزگردهاوشن‌های روان بعد از عملیات مرتعداری
				۲۸/۹	۲۲/۷	۳۲/۸	۱۲/۵	۳/۱		
متوسط	۰/۳۴۰	۱/۱۱	۳/۲۷	۲۷	۱۶	۵۴	۲۷	۴	فراوانی درصد	میزان رشد گونه‌های مرتعی غرس شده در عملیات مرتعداری (قیچ-تاغ-درمنه و...)
				۲۱/۱	۱۲/۵	۴۲/۲	۲۱/۱	۳/۱		
متوسط	۰/۳۴۳	۱/۰۸	۳/۱۶	۲۲	۱۹	۴۷	۳۸	۲	فراوانی درصد	میزان رشد گونه‌های مرتعی خوشخوراک دام
				۱۷/۲	۱۴/۸	۳۶/۷	۲۹/۷	۱/۶		
متوسط	۰/۳۵۶	۱/۲۱	۳/۴۱	۳۴	۲۴	۳۴	۳۲	۴	فراوانی درصد	افزایش پوشش گیاهی درشبارها و آبراهه‌های موجود در خاک توسط گیاهان مرتعی
				۲۶/۶	۱۸/۸	۲۶/۶	۲۵	۳/۱		
متوسط	۰/۳۶۲	۱/۱۳	۳/۱۳	۱۴	۳۸	۳۸	۲۷	۱۱	فراوانی درصد	میزان رشد گونه‌های مرتعی از نظر جثه و ارتفاع
				۱۰/۹	۲۹/۷	۲۹/۷	۲۱/۱	۸/۶		
متوسط	۰/۳۸۶	۱/۲۴	۳/۲۲	۲۰	۴۰	۳۱	۲۲	۱۵	فراوانی درصد	کاهش فشار بر مرتع به علت تعدیل تعداد دام
				۱۵/۶	۳۱/۳	۲۴/۲	۱۷/۲	۱۱/۷		
متوسط	۰/۴۰۸	۱/۱۷	۲/۸۸	۱۲	۳۰	۳۲	۳۹	۱۵	فراوانی	

متوسط	۰/۳۱۳	۰/۹۶	۳/۰۹	۱۲	۲۹	۴۷	۳۹	۱	فراوانی	افزایش درآمد حاصل از تعلیف مناسب دام
				۹/۴	۲۲/۷	۳۶/۷	۳۰/۵	۰/۸	درصد	در چرای تناوبی مجوزدار
متوسط	۰/۳۱۸	۱/۰۶	۳/۳۴	۲۰	۳۷	۴۲	۲۵	۴	فراوانی	افزایش سرمایه‌گذاری در احیا مراتع در
				۱۵/۶	۲۸/۹	۳۲/۸	۱۹/۵	۳/۱	درصد	عرصه نسق مرتعی دامداران
متوسط	۰/۳۱۹	۰/۹۵	۳/۰۰	۸	۲۴	۶۲	۲۸	۸	فراوانی	افزایش پس‌انداز خانوار ناشی از احیا مرتع
				۶/۳	۱۸/۸	۴۸/۴	۲۱/۹	۴/۷	درصد	و رونق دامداری
متوسط	۰/۳۱۹	۰/۹۴	۲/۹۷	۹	۲۴	۵۳	۳۸	۹	فراوانی	افزایش چندقلوزایی در دام بارور
				۷	۱۸/۸	۴۱/۴	۲۹/۷	۳/۱	درصد	
متوسط	۰/۳۲۰	۰/۹۲	۲/۹۰	۷	۲۱	۵۹	۳۴	۷	فراوانی	ایجاد اشتغال پایدار
				۵/۵	۱۶/۴	۴۶/۱	۲۶/۶	۵/۵	درصد	
متوسط	۰/۳۲۴	۰/۸۹	۲/۷۷	۳	۲۶	۴۳	۵۱	۵	فراوانی	افزایش اشتغال زنان در بخش دامداری
				۲/۳	۲۰/۳	۳۳/۶	۳۹/۸	۳/۹	درصد	
متوسط	۰/۳۲۶	۰/۹۷	۲/۹۸	۱۲	۱۶	۶۵	۲۸	۷	فراوانی	افزایش اشتغال تمام وقت و پاره وقت
				۹/۴	۱۲/۵	۵۰/۸	۲۱/۹	۵/۵	درصد	جوانان
متوسط	۰/۳۳۶	۰/۹۲	۲/۷۳	۴	۱۹	۵۴	۴۱	۱۰	فراوانی	افزایش درآمد حاصل از فروش گیاهان
				۳/۱	۱۴/۸	۴۲/۲	۳۲	۷/۸	درصد	دارویی
متوسط	۰/۳۳۷	۱/۰۲	۳/۰۲	۷	۴۰	۳۵	۴۰	۶	فراوانی	افزایش وزن لاشه دام بر اثر تعلیف مناسب
				۵/۵	۳۱/۳	۲۷/۳	۳۱/۳	۴/۷	درصد	در مرتع
متوسط	۰/۳۵۰	۱/۰۹	۳/۱۳	۱۷	۲۴	۵۷	۱۹	۱۱	فراوانی	کاهش تأثیر خشکسالی بر لاغری و مرگ و
				۱۳/۳	۱۸/۸	۴۴/۵	۱۴/۸	۸/۶	درصد	میردام‌ها
متوسط	۰/۳۷۷	۱/۰۱	۲/۶۸	۶	۲۰	۴۲	۴۷	۱۳	فراوانی	کاهش سقط جنین در دام‌های بارور در اثر
				۴/۷	۱۵/۶	۳۲/۸	۳۶/۷	۱۰/۲	درصد	سوء تغذیه
متوسط	۰/۳۸۵	۱/۰۳	۲/۷۰	۹	۱۶	۴۲	۴۹	۱۲	فراوانی	افزایش تاب‌آوری و بهبود وضعیت معیشتی
				۷	۱۲/۵	۳۲/۸	۳۸/۳	۹/۴	درصد	خانوار
متوسط	۰/۱۱۵	۰/۴۶	۳/۰۴	۰	۲۰	۹۹	۹	۰	فراوانی	اثرات اقتصادی طرح مرتعداری
				۰	۱۵/۶	۷۷/۳	۷	۰	درصد	

در جدول ۳ توزیع فراوانی دیدگاه افراد پیرامون گویه‌های مربوط به اثرات اجتماعی طرح مرتع‌داری به همراه میانگین و انحراف معیار و ضریب تغییرات نظرات بیان شده است و سپس نتیجه حاصل بر اساس مقدار میانگین ذکر گردیده و در نهایت گویه‌ها بر اساس ضریب تغییرات اولویت‌بندی شده است. لازم به ذکر است که هرچه ضریب تغییرات یک متغیر کمتر باشد، نتیجه می‌گیریم که تغییرات نظر افراد در مورد این متغیر کمتر است یا به عبارت دیگر افراد در مورد پاسخ سؤال مربوطه هم‌نظر هستند. بر اساس سطر آخر جدول ۳ نتیجه می‌گیریم که به‌طور کلی از نظر افراد مورد بررسی اثرات اجتماعی طرح مرتعداری در حد متوسط می‌باشد.

جدول ۳- توزیع فراوانی دیدگاه افراد پیرامون گویه‌های مربوط به اثرات اجتماعی طرح مرتعداری

نتیجه بر اساس میانگین	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	گویه‌ها	
متوسط	۰/۲۷۶	۰/۸۶	۳/۱۳	۷	۳۱	۶۷	۱۸	۵	فراوانی درصد	نهادینه شدن جلوگیری از بوته کنی در سطح مراتع
متوسط	۰/۲۸۱	۰/۹۱	۳/۲۳	۱۰	۳۷	۵۸	۱۹	۴	فراوانی درصد	افزایش مسئولیت‌پذیری در بین افراد جامعه بهره‌بردار
متوسط	۰/۲۸۶	۰/۹۲	۳/۲۳	۱۱	۳۶	۵۵	۲۳	۳	فراوانی درصد	گرایش به تعامل بیشتر مردم با دهیاری و شوراهای اسلامی در جهت فعالیتهای زیست‌محیطی
متوسط	۰/۲۸۸	۰/۹۵	۳/۳۰	۱۴	۳۶	۵۶	۱۸	۴	فراوانی درصد	گسترش میزان اعتماد اجتماعی بعد از انجام فعالیت گروهی در عرصه مراتع
متوسط	۰/۲۹۴	۰/۹۶	۳/۲۷	۱۴	۳۷	۴۷	۲۹	۱	فراوانی درصد	گرایش به یادگیری آموزش مهارتی در احیاء مراتع
متوسط	۰/۳۰۰	۰/۸۱	۲/۷۰	۳	۱۳	۶۰	۴۶	۶	فراوانی درصد	آگاهی و دانش فنی در خصوص احیا و توسعه مراتع
متوسط	۰/۳۰۹	۰/۸۸	۲/۸۶	۸	۱۲	۶۸	۳۴	۶	فراوانی درصد	ماندگاری جمعیت جوان روستا
متوسط	۰/۳۱۳	۰/۹۷	۳/۱۱	۱۲	۲۹	۵۱	۳۳	۳	فراوانی درصد	افزایش تعلق مکانی به زیست‌بوم
متوسط	۰/۳۱۸	۰/۹۶	۳/۰۴	۱۰	۲۶	۵۷	۲۹	۶	فراوانی درصد	حفاظت از سامان عرفی چرای دام روستا توسط مردم
متوسط	۰/۳۲۶	۰/۹۴	۲/۹۱	۴	۳۰	۵۵	۲۹	۱۰	فراوانی درصد	ایجاد رضایت شغلی
متوسط	۰/۳۳۸	۰/۹۹	۲/۹۶	۱۱	۲۲	۵۲	۳۷	۶	فراوانی درصد	تغییر در تسهیلات زندگی و سطح رفاه
متوسط	۰/۳۳۸	۱/۰۵	۳/۱۱	۱۷	۲۱	۵۵	۲۹	۶	فراوانی درصد	افزایش تعامل و همبستگی اجتماعی دامداران
متوسط	۰/۳۷۷	۱/۰۲	۲/۷۱	۷	۱۷	۵۱	۳۸	۱۵	فراوانی درصد	افزایش امنیت شغلی
متوسط	۰/۱۷	۰/۵۳	۳/۰۴	۰	۲۶	۸۴	۱۸	۰	فراوانی درصد	اثرات فعالیتهای مرتعداری در حوزه اجتماعی

انجام آمار استنباطی و تعمیم نتایج به دست آمده از نمونه مورد مطالعه به کل جامعه آماری، ابتدا برای تعیین نرمال یا غیر نرمال بودن داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شده است که در جدولی شماره ۴ نتایج آماده است. طبق نتایج جدول، داده‌ها دارای توزیع نرمال بوده است.

جدول ۴- آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای بررسی فرض نرمال بودن متغیرهای تحقیق

متغیر	مقدار آماره آزمون	سطح معناداری	Sig
اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری	۰/۸۵۱	۰/۰۵	۰/۴۶۴
اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری	۰/۹۷۶	۰/۰۵	۰/۲۹۷
اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری	۱/۰۳۴	۰/۰۵	۰/۲۳۶

از آنجایی که گویه‌های مربوط به اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری از نوع کیفی ترتیبی است بنابراین با استفاده از آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای (Binomial Test) به بررسی استنباطی آنها پرداخته می‌شود. در این آزمون فرض‌های H_0 و H_1 به صورت زیر است

$$H_0: P = 0.5$$

$$H_1: P \neq 0.5$$

و داده‌ها به دو گروه طبقه‌بندی می‌شوند، گروه اول شامل پاسخ‌های خیلی کم و کم و گروه دوم شامل پاسخ‌های متوسط، زیاد و خیلی زیاد می‌باشد فرض صفر در این آزمون بیان می‌کند نسبت پاسخ‌های دو گروه برابر است اگر مقدار sig آزمون کمتر از 0.05 باشد فرض صفر رد می‌شود و فرض مقابل آن پذیرفته می‌شود.

جدول ۵ نتایج آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای مربوط به گویه‌های اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری را نشان می‌دهد با توجه به مقادیر sig حاصل نتیجه می‌گیریم که به جز گویه‌های "تعداد بوته‌های خشک شده دست کاشت در عملیات مرتعداری"، "وضعیت بذر دهی و گل دهی گونه‌های گیاهی"، "گل آلودگی سیلاب‌ها بعد از عملیات مرتعداری"، "میزان گسترش شیارها و آبراهه‌ها در سطح زمین بعد از عملیات مرتعداری"، "تشکیل سیلاب‌های مخرب بعد از عملیات مرتعداری" که مقدار sig آزمون بیشتر از 0.05 می‌باشد و نسبت پاسخ‌های مشاهده شده در گروه اول و گروه دوم برابر است در بقیه موارد مورد بررسی مقدار sig آزمون کمتر از 0.05 می‌باشد و نسبت پاسخ‌های مشاهده شده در گروه اول کمتر از گروه دوم است، بنابراین بر اساس نتایج جدول ۵ نظر افراد مورد بررسی در مورد این گویه‌ها در سطح "زیاد" استنباط می‌شود.

جدول ۵- نتایج آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای مربوط به گویه‌های اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتع‌داری در توسعه مناطق**روستایی و عشایری**

sig	سطح معناداری	نسبت آزمون	تعداد		گروه	گویه‌ها
			نسبت پاسخ‌های مشاهده شده	پاسخ‌های مشاهده شده		
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۳	۱۶	گروه اول	میزان تغییر در پوشش گیاهی از لحاظ تنوع گیاهان مرتعی
			۰/۸۸	۱۱۲	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۱	۲۷	گروه اول	میزان رشد و تنوع گیاهان مرتعی جدید
			۰/۷۹	۱۰۱	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۱	۲۷	گروه اول	میزان سرسبزی و رشد گونه‌های گیاهی خوشخوراک
			۰/۷۹	۱۰۱	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۰	۳۸	گروه اول	میزان رشد گونه‌های مرتعی از نظر جثه و ارتفاع
			۰/۷۰	۹۰	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۵	۳۲	گروه اول	میزان رشد و تنوع گونه‌های دارویی
			۰/۷۵	۹۶	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۴	۳۱	گروه اول	میزان رشد گونه‌های مرتعی غرس شده در عملیات مرتعداری (قیچ-تاغ-درمنه و...)
			۰/۷۶	۹۷	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۱	۴۰	گروه اول	میزان رشد گونه‌های مرتعی خوشخوراک دام
			۰/۶۹	۸۸	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۱	۲۷	گروه اول	میزان رشد گونه‌های مرتعی غیر خوشخوراک دام
			۰/۷۹	۱۰۱	گروه دوم	
۰/۶۵۹	۰/۰۵	۰/۵	۰/۵۲	۶۷	گروه اول	تعداد بوته‌های خشک شده دست کاشت در عملیات مرتعداری
			۰/۴۸	۶۱	گروه دوم	
۰/۰۹۳	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۲	۵۴	گروه اول	وضعیت بذردهی و گل دهی گونه‌های گیاهی
			۰/۵۸	۷۴	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۱	۲۷	گروه اول	وضعیت گسترش حیات وحش از نظر تعداد گونه‌ها مانند خرگوش، بز کوهی، شغال و...
			۰/۷۹	۱۰۱	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۶	۲۰	گروه اول	کاهش ریزگردهاوشن‌های روان بعد از عملیات مرتعداری
			۰/۸۴	۱۰۸	گروه دوم	
۰/۹۳۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۹	۶۳	گروه اول	گل آلودگی سیلاب‌ها بعد از عملیات مرتعداری
			۰/۵۱	۶۵	گروه دوم	
۰/۹۳۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۵۱	۶۵	گروه اول	تشکیل سیلاب‌های مخرب بعد از عملیات مرتعداری
			۰/۴۹	۶۳	گروه دوم	
۰/۲۵۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۵	۵۷	گروه اول	میزان گسترش شیارها و آبراهه‌ها در سطح زمین بعد از عملیات مرتعداری
			۰/۵۵	۷۱	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۸	۳۶	گروه اول	افزایش پوشش گیاهی درشیارها و آبراهه‌های موجود در خاک توسط گیاهان مرتعی
			۰/۷۲	۹۲	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۹	۳۷	گروه اول	کاهش فشار بر مرتع به علت تعدیل تعداد دام

			۰/۷۱	۹۱	گروه دوم	
			۰/۲۳	۲۹	گروه اول	افزایش آبیگری پروژه‌های مهارودخیره رواناب‌ها د ر عملیات مرتعداری
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۷۷	۹۹	گروه دوم	
			۰/۲۰	۲۵	گروه اول	افزایش آبدهی قنوت و چشمه ها
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۸۰	۱۰۳	گروه دوم	

جدول ۶ نتیجه آزمون t یک نمونه‌ای در مورد متغیر اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری نشان می‌دهد. در این آزمون فرض‌های H_0 و H_1 به صورت زیر می‌باشد:

$$H_0: \mu \geq 3$$

$$H_1: \mu < 3$$

H_0 بیان می‌کند که اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری در حد متوسط می‌باشد و H_1 بیان می‌کند که اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری بیشتر از حد متوسط است یا کمتر از حد متوسط. با توجه به جدول ۶ بر اساس میزان sig به دست آمده در مورد اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری با توجه به اینکه میزان sig به دست آمده کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد نتیجه می‌گیریم که فرض H_0 رد می‌شود و با توجه به ستون $(\mu - 3)$ نتیجه می‌گیریم که اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری بیشتر از حد متوسط است.

جدول ۶- نتیجه آزمون t در مورد اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری

نتیجه	sig	آماره آزمون t	درجه آزادی df	نتایج آزمون		موارد
				میانگین نظرات	$(\mu - 3)$	
بیشتر از حد متوسط	۰/۰۰۰	۸/۶۷۳	۱۲۷	۳/۲۹۲	۰/۲۹۲	اثرات زیست‌محیطی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری

در این قسمت جهت انجام آمار استنباطی و تعمیم نتایج به دست آمده از نمونه مورد مطالعه به کل جامعه آماری، از آنجایی که گویه‌های مربوط به اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری از نوع کیفی ترتیبی است بنابراین با استفاده از آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای (Binomial Test) به بررسی استنباطی آنها پرداخته می‌شود. در این آزمون فرض‌های H_0 و H_1 به صورت زیر است.

$$H_0: P = 0.5$$

$$H_1: P \neq 0.5$$

و داده‌ها به دو گروه طبقه‌بندی می‌شوند، گروه اول شامل پاسخ‌های خیلی کم و کم و گروه دوم شامل پاسخ‌های متوسط، زیاد و خیلی زیاد می‌باشد فرض صفر در این آزمون بیان می‌کند نسبت پاسخ‌های دو گروه برابر است اگر مقدار sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر رد می‌شود و فرض مقابل آن پذیرفته می‌شود.

جدول ۷ نتایج آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای مربوط به گویه‌های اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری را نشان می‌دهد با توجه به مقادیر sig حاصل نتیجه می‌گیریم که به جز گویه‌ی " کاهش سقط جنین در دام‌های بارور در اثر

سوء تغذیه"، "افزایش اشتغال زنان در بخش دامداری"، "افزایش تاب‌آوری و بهبود وضعیت معیشتی خانوار" که مقدار sig آزمون بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد و نسبت پاسخ‌های مشاهده‌شده در گروه اول و گروه دوم برابر است در بقیه‌ی موارد مورد بررسی مقدار sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد و نسبت پاسخ‌های مشاهده‌شده در گروه اول کمتر از گروه دوم است، بنابراین بر اساس نتایج جدول ۷ نظر افراد مورد بررسی در مورد این گویه‌ها در سطح "زیاد" استنباط می‌شود.

جدول ۷- توزیع فراوانی دیدگاه افراد در مورد اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری

sig	سطح معناداری	نسبت آزمون	نسبت پاسخ‌های مشاهده‌شده	تعداد پاسخ‌های مشاهده‌شده	گروه	گویه‌ها
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۶	۲۰	گروه اول	تأمین علوفه مورد نیاز دام در مدت زمان استفاده از مرتع
			۰/۸۴	۱۰۸	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۰۸	۱۰	گروه اول	کاهش هزینه خرید علوفه دستی
			۰/۹۲	۱۱۸	گروه دوم	تعلیف دام
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۶	۲۱	گروه اول	افزایش دام گوسفند در گله‌داشتی (جایگزین بز)
			۰/۸۴	۱۰۷	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۳	۳۰	گروه اول	کاهش تأثیر خشکسالی بر لاغری و مرگ و میر دام‌ها
			۰/۷۷	۹۸	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۱	۴۰	گروه اول	افزایش درآمد حاصل از تعلیف مناسب دام در چرای تناوبی مجوزدار
			۰/۶۹	۸۸	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۷	۳۴	گروه اول	کاهش تأثیرات خشکسالی بر آسیب‌پذیری و درآمد حاصله از دامداری
			۰/۷۳	۹۴	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۷	۳۵	گروه اول	افزایش اشتغال تمام وقت و پاره وقت جوانان
			۰/۷۳	۹۳	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۱	۲۷	گروه اول	گسترش اشتغال جنبی در بخش دامداری
			۰/۷۹	۱۰۱	گروه دوم	
۰/۰۲۷	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۰	۵۱	گروه اول	افزایش درآمد حاصل از فروش گیاهان دارویی
			۰/۶۰	۷۷	گروه دوم	
۰/۵۳۶	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۷	۶۰	گروه اول	کاهش سقط جنین در دام‌های بارور در اثر سوء تغذیه
			۰/۵۳	۶۸	گروه دوم	
۰/۱۸۵	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۴	۵۶	گروه اول	افزایش اشتغال زنان در بخش دامداری
			۰/۵۶	۷۲	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۲	۴۱	گروه اول	افزایش در میزان شیردهی دام‌ها بر اثر تعلیف مناسب
			۰/۶۸	۸۷	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۳	۴۲	گروه اول	افزایش چندقلوزایی در دام بارور
			۰/۶۷	۸۶	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۶	۴۶	گروه اول	افزایش وزن لاشه دام بر اثر تعلیف مناسب در مرتع
			۰/۶۴	۸۲	گروه دوم	
۰/۰۰۲	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۳	۲۹	گروه اول	

			۰/۷۷	۹۹	گروه دوم	افزایش سرمایه‌گذاری در احیا مراتع در عرصه نسق مرتعی دامداران
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۲	۴۱	گروه اول	ایجاد اشتغال پایدار
			۰/۶۸	۸۷	گروه دوم	
۰/۶۵۹	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۸	۶۱	گروه اول	افزایش تاب‌آوری و بهبود وضعیت معیشتی خانوار
			۰/۵۲	۶۷	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۸	۳۶	گروه اول	افزایش پس‌انداز خانوار ناشی از احیا مرتع و رونق دامداری
			۰/۷۲	۹۲	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۷	۳۴	گروه اول	افزایش کشت محصولات علوفه‌ای در روستا جهت کاهش فشار دام بر مرتع
			۰/۷۳	۹۴	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۷	۲۲	گروه اول	افزایش سرمایه‌گذاری دامداران جهت احداث پشته‌های خاکی، هلالی آبگیر و کاشت درختان و بوته‌های مرتعی در عرصه آنها
			۰/۸۳	۱۰۶	گروه دوم	

جدول ۸ نتیجه آزمون t یک نمونه‌ای در مورد متغیر اثرات اقتصادی طرح‌های مرتع‌داری در توسعه مناطق روستایی و عشایری نشان می‌دهد. در این آزمون فرض‌های H_0 و H_1 به صورت زیر می‌باشد:

$$H_0: \mu \geq 3$$

$$H_1: \mu < 3$$

H_0 بیان می‌کند که اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری در حد متوسط می‌باشد و H_1

بیان می‌کند که احساس امنیت اجتماعی ساکنین روستاهای مورد مطالعه بیشتر از حد متوسط است یا کمتر از حد متوسط.

با توجه به جدول ۸ بر اساس میزان Sig به دست آمده در مورد اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری با توجه به اینکه میزان Sig به دست آمده بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد نتیجه می‌گیریم که فرض H_0 رد نمی‌شود یعنی اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری در حد متوسط است.

جدول ۸- نتیجه آزمون t در مورد اثرات اقتصادی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری

نتایج آزمون	میانگین نظرات	$(\mu - 3)$	درجه آزادی Df	آماره آزمون t	sig	نتیجه
میانگین نظرات	۳/۰۴۳	۰/۰۴۳	۱۲۷	۱/۰۴۵	۰/۲۹۸	در حد متوسط

در این قسمت جهت انجام آمار استنباطی و تعمیم نتایج به دست آمده از نمونه مورد مطالعه به کل جامعه آماری، از آنجایی که گویه‌های مربوط به اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری از نوع کیفی ترتیبی است بنابراین با استفاده از آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای (Binomial Test) به بررسی استنباطی آنها پرداخته می‌شود. در این آزمون فرض‌های H_0 و H_1 به صورت زیر است.

$$H_0: P = 0.5$$

$$H_1: P \neq 0.5$$

داده‌ها به دو گروه طبقه‌بندی می‌شوند، گروه اول شامل پاسخ‌های خیلی کم و کم و گروه دوم شامل پاسخ‌های متوسط، زیاد و خیلی زیاد می‌باشد فرض صفر در این آزمون بیان می‌کند نسبت پاسخ‌های دو گروه برابر است اگر مقدار Sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر رد می‌شود و فرض مقابل آن پذیرفته می‌شود. جدول ۹ نتایج آزمون ناپارامتری دوجمله‌ای مربوط به گویه‌های اثرات اجتماعی طرح‌های مرتع‌داری در توسعه مناطق روستایی و عشایری را نشان می‌دهد با توجه به مقادیر Sig حاصل نتیجه می‌گیریم که به‌جز گویه‌ی افزایش امنیت شغلی " که مقدار Sig آزمون بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد و نسبت پاسخ‌های مشاهده‌شده در گروه اول و گروه دوم برابر است در بقیه‌ی موارد مورد بررسی مقدار Sig آزمون کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد و نسبت پاسخ‌های مشاهده‌شده در گروه اول کمتر از گروه دوم است، بنابراین بر اساس نتایج جدول ۴-۱۵- نظر افراد مورد بررسی در مورد این گویه‌ها در سطح "زیاد" استنباط می‌شود.

جدول ۹- توزیع فراوانی دیدگاه افراد اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری

sig	سطح معناداری	نسبت آزمون	نسبت پاسخ‌های مشاهده‌شده	تعداد پاسخ‌های مشاهده‌شده	گروه	گویه‌ها
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۷	۳۵	گروه اول	افزایش تعامل و همبستگی اجتماعی دامداران
			۰/۷۳	۹۳	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۸	۲۳	گروه اول	نهادینه شدن جلوگیری از بوته کنی در سطح مراتع
			۰/۸۲	۱۰۵	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۷	۲۲	گروه اول	گسترش میزان اعتماد اجتماعی بعد از انجام فعالیت گروهی در عرصه مراتع
			۰/۸۳	۱۰۶	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۸	۳۶	گروه اول	افزایش تعلق مکانی به زیست‌بوم
			۰/۷۲	۹۲	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۱۸	۲۳	گروه اول	افزایش مسئولیت‌پذیری در بین افراد جامعه بهره‌بردار
			۰/۸۲	۱۰۵	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۷	۳۵	گروه اول	حفاظت از سامان عرفی چرای دام روستا توسط مردم
			۰/۷۳	۹۳	گروه دوم	
۰/۰۴۲	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۱	۵۲	گروه اول	آگاهی و دانش فنی در خصوص احیا و توسعه مراتع
			۰/۵۹	۷۶	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۱	۴۰	گروه اول	ماندگاری جمعیت جوان روستا
			۰/۶۹	۸۸	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۳	۳۰	گروه اول	گرایش به یادگیری آموزش مهارتی در احیاء مراتع
			۰/۷۷	۹۸	گروه دوم	
۰/۰۶۳	۰/۰۵	۰/۵	۰/۴۱	۵۳	گروه اول	افزایش امنیت شغلی
			۰/۵۹	۷۵	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۲۰	۲۶	گروه اول	گرایش به تعامل بیشتر مردم با دهیاری و شوراهای اسلامی در جهت فعالیت‌های زیست‌محیطی
			۰/۸۰	۱۰۲	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۰	۳۹	گروه اول	ایجاد رضایت شغلی
			۰/۷۰	۸۹	گروه دوم	
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۵	۰/۳۴	۴۳	گروه اول	تغییر در تسهیلات زندگی و سطح رفاه
			۰/۶۶	۸۵	گروه دوم	

جدول ۱۰ نتیجه آزمون t یک نمونه‌ای در مورد متغیر اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری نشان می‌دهد. در این آزمون فرض‌های H_0 و H_1 به صورت زیر می‌باشد:

$$H_0: \mu \geq 3$$

$$H_1: \mu < 3$$

H_0 بیان می‌کند که اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری در حد متوسط می‌باشد و H_1 بیان می‌کند که اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری بیشتر از حد متوسط است یا کمتر از حد متوسط. با توجه به جدول ۱۰ بر اساس میزان Sig به دست آمده در مورد اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری با توجه به اینکه میزان Sig به دست آمده بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد نتیجه می‌گیریم که فرض H_0 رد نمی‌شود یعنی اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری در حد متوسط است.

جدول ۱۰- نتیجه آزمون t در مورد اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری

نتایج آزمون		در حد متوسط) = ۳ میانگین فرضی			موارد
میانگین نظرات	($\mu - 3$)	درجه آزادی df	آماره آزمون t	sig	نتیجه
۳/۰۴۲	۰/۰۴۲	۱۲۷	۰/۹۰۸	۰/۳۶۶	در حد متوسط
اثرات اجتماعی طرح‌های مرتعداری در توسعه مناطق روستایی و عشایری					

بحث و نتیجه‌گیری

ارزیابی صحیح طرح‌های مرتعداری سبب صرفه‌جویی در هزینه‌ها و افزایش بازدهی آن‌ها خواهد شد. بالا بودن سطح کارایی طرح‌ها بدین معنی است که پروژه‌های قابل اجرا در این بخش دارای منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بالا و قابل رقابت با سایر بخش‌های موجود در جامعه بوده و امتیازهایی که دولت در اختیار این بخش قرار می‌دهد، سبب تشویق به مشارکت در سرمایه‌گذاری می‌شود. اجرای طرح مرتعداری از یک سوء باعث کاهش بوته کنی در مراتع گردیده است. از سوی دیگر اجرای این طرح‌ها سبب میزان تغییر در پوشش گیاهی از لحاظ تنوع گیاهان مرتعی، به وجود آمدن گیاهان مرتعی جدید در مراتع، افزایش سرسبزی مراتع و رشد گونه‌های گیاهی خوشخوراک، رشد گیاهان مرتعی از نظر جثه، قد و ارتفاع، تعدد یافتن گیاهان بوته‌ای بومی (مانند درمنه، قیچ و تاغ)، رشد گیاهان غیرخوشخوراک و خاردار (مانند اسپند، چرخه، و رک در مرتع، بهبود وضعیت گونه‌های بوته کاری و بذراشی شده (مانند تاغ، درمنه و قیچ)، بهبود وضعیت گیاهان دارویی، تعدد یافتن بوته‌های خشک یا دارای سرشاخه‌های خشک، بهبود وضعیت گل‌دهی و بذر دهی گیاهان خوشخوراک مراتع، تعدد گونه‌های حیات‌وحش و جانوران منطقه (مانند خرگوش، بز کوهی و شغال)، و در نهایت بهبود وضعیت شادابی و گل‌دهی و بذر دهی گیاهان در منطقه قرق بعد عملیات مرتعداری در مراتع شهرستان نهبندان گردیده است. به تفکیک طرح‌های مرتعداری مطالعه شده‌ی شهرستان نهبندان، بررسی‌ها حاکی است در تمامی این طرح‌ها اجرای طرح مرتعداری سبب بهبود وضعیت مراتع منطقه گردیده است.

از نظر زیست‌محیطی اجرای طرح مرتعداری در روستاهای مورد مطالعه بر وضعیت رسوب‌گذاری سیلاب‌ها تأثیر نداشته است. وضعیت تعداد بوته‌های خشک‌شده، وضعیت شیارها و آبراه‌ها در مرتع (فرسایش خاک)، وضعیت گل آلودگی سیلاب‌ها، پوشش

شیارهای کوچک موجود در سطح خاک توسط گیاهان و بوته‌های مرتعی و میزان تشکیل سیلاب پس از وقوع بارندگی، بعد از اجرای طرح مرتعداری کاهش یافته است. به عبارتی، اجرای طرح مرتعداری باعث بهبود وضعیت زیست‌محیطی شده است. به لحاظ اقتصادی اجرای طرح‌های مرتعداری در روستاهای مورد مطالعه باعث تأمین علوفه مورد نیاز دام در مدت زمان استفاده از مرتع، کاهش هزینه خرید علوفه دستی تعلیف دام، افزایش دام گوسفند در گله داشتی (جایگزین بز)، کاهش تأثیر خشکسالی بر لاغری و مرگ و میردام‌ها، افزایش درآمد حاصل از تعلیف مناسب دام در چرای تناوبی مجوزدار، کاهش تأثیرات خشکسالی بر آسیب‌پذیری و درآمد حاصله از دامداری، افزایش اشتغال تمام وقت و پاره وقت جوانان، گسترش اشتغال جنبی در بخش دامداری، افزایش در میزان شیردهی دام‌ها بر اثر تعلیف مناسب، افزایش چندقلوایی در دام بارور، افزایش وزن لاشه دام بر اثر تعلیف مناسب در مرتع، ایجاد اشتغال پایدار، افزایش پس‌انداز خانوار ناشی از احیا مرتع و رونق دامداری، افزایش کشت محصولات علوفه‌ای در روستا جهت کاهش فشار دام بر مرتع، افزایش سرمایه‌گذاری دامداران جهت احداث پشته‌های خاکی، هلالی آبگیر و کاشت درختان و بوته‌های مرتعی و کاهش درآمد حاصل از فروش گیاهان دارویی، کاهش سقط جنین در دام‌های بارور در اثر سوء تغذیه، کاهش اشتغال زنان در بخش دامداری، کاهش سرمایه‌گذاری در احیا مراتع در عرصه نسق مرتعی دامداران، کاهش تاب‌آوری و بهبود وضعیت معیشتی خانوار در عرصه آن‌ها شده است. به طور کلی نتایج حاکی است اجرای طرح‌های مرتعداری در روستاهای مورد مطالعه اثر معناداری بر بهبود وضعیت اقتصادی بهره‌برداران داشته است.

از حیث اجتماعی اجرای طرح مرتعداری بر رضایت بهره‌برداران از شغل دامداری تأثیر نداشته است. از طرفی نیز اجرای این طرح‌ها باعث افزایش تعامل و همبستگی اجتماعی دامداران، نهادینه شدن جلوگیری از بوته کنی در سطح مراتع، گسترش میزان اعتماد اجتماعی بعد از انجام فعالیت گروهی در عرصه مراتع، افزایش تعلق مکانی به زیست‌بوم، افزایش مسئولیت‌پذیری در بین افراد جامعه بهره‌بردار، حفاظت از سامان عرفی چرای دام روستا توسط مردم، ماندگاری جمعیت جوان روستا، گرایش به یادگیری آموزش مهارتی در احیاء مراتع، گرایش به تعامل بیشتر مردم با دهیاری و شوراهای اسلامی در جهت فعالیت‌های زیست‌محیطی، ایجاد رضایت شغلی و تغییر در تسهیلات زندگی و سطح رفاه، کاهش آگاهی و دانش فنی در خصوص احیا و توسعه مراتع و کاهش امنیت شغلی گردیده است. اما در مجموع روستاهای مورد مطالعه یافته‌ها نشان می‌دهد که اجرای طرح‌های مرتعداری اثر معناداری بر کاهش شاخص بهبود وضعیت اجتماعی بهره‌برداران داشته است.

روی هم‌رفته می‌توان این گونه نتیجه گرفت که بسته به عوامل متعدد اجتماعی، فردی، اقتصادی، اجرایی و محیطی، طرح‌های مرتعداری از اثرات متناهی برخوردار بوده و میزان استیلاهی اهداف اولیه اجرای طرح‌های مرتعداری تابعی از وضعیت اجتماعی و محیط طبیعی می‌باشد. در شهرستان نهبندان (روستاهای مورد مطالعه)، طبق نظر بهره‌برداران، طرح‌های مرتعداری در حوزه مسائل فنی و محیطی موفق‌تر بوده است تا مسائل اجتماعی و اقتصادی بهره‌برداران.

منابع

- آسایش، حسین. (۱۳۷۵). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی روستایی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
- ازکیا، مصطفی. (۱۳۷۴). طرح‌های مرتعداری و بررسی جنبه‌های اجتماعی آن. جنگل و مرتع، ۲۹. <https://sid.ir/paper/419698/fa>
- اسکندری، نگهدار، و مهدوی، فاطمه. (۱۳۸۷). سیاست‌های مرتعداری در ایران. سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور.
- بروکس، کند. (۱۳۷۲). مدیریت جامع حوضه‌های آبخیز. ترجمه علی نجفی نژاد. معاونت آبخیزداری وزارت جهاد سازندگی.

- تودارو، مایکل. (۱۳۶۷). توسعه اقتصادی در جهان سوم، مترجم غلامعلی فرجادی. تهران: انتشارات وزارت برنامه و بودجه.
- توکلی، محسن، محمدی، یحیی، و پیری، عبدالسلام. (۱۳۸۴). تأثیر اجرای طرح‌های مرتعداری در جلوگیری از فرسایش خاک در استان ایلام. ایلام: سومین همایش ملی فرسایش و رسوب. <https://sid.ir/paper/fa486328>
- سراج زاده، حسین. (۱۳۹۷). مقدمه‌ای بر فن آبخیزداری (فن مبارزه با فرسایش خاک و مهار سیلاب). تهران: انتشارات سمت.
- سعیدی، عباس. (۱۳۷۷). مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت.
- فال سلیمان، محمود، و خسروی، نرگس. (۱۳۹۵). بررسی و ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های مرتعداری (مورد مطالعه: استان خراسان جنوبی). یازدهمین همایش ملی علوم و مهندسی آبخیزداران ایران. توسعه مشارکتی در مدیریت حوزه آبخیز. <https://civilica.com/doc/510808>
- مددی، المیرا، و ملکی، محسن. (۱۳۹۵). ارزیابی اثرات اجتماعی-اقتصادی پروژه‌های منابع طبیعی اجراشده از دید ذی‌نفعان (مطالعه موردی: حوزه آبخیز اندییل، شهرستان خلخال). مرتع. ۱۲(۳). <https://sid.ir/paper/136351/fa>
- هریسون، پل (۱۳۶۶). فردای جهان سوم. ترجمه محمود طلوع مکانیک. تهران: سازمان صنایع ملی ایران.
- Brackmeier, K; Tovey, H. (2008). Knowledge in Sustainable Rural Development: From Forns of knowledge to knowledge Processes, *Journal of so ciolojia Ruralis*, 48(3), 313-329. <https://www.researchgate.net/publication/227879551>
- F.A.O.(1994) b. Small farmer development programme in hailand.Rome:F.A.O. <https://digitallibrary.un.org/record/161560?ln=en>
- Guangyu, W., Sh. Mang, H. Cai, Sh. Liu, Zh. Zhang, L, 2016. Wang and J. Innes, "Integrated watershed management: evolution, development and emerging trends". *Journal of Forest Research*, 27(5): 967-994. <https://www.researchgate.net/publication/304619647>
- Heathcote, I.W. (2009). Integrated watershed management, principles and practice. 2nd ed., Wiley, New Jersey, 464 pages https://jwem.areeo.ac.ir/article_118772_45b388b168bb874bfa0c92204e239374
- Kirk patrik, colin et al. (2001). development of criteria to assess the effectiveness of national strategies for sustainable development institute for development policy. <https://www.researchgate.net/publication/23512272>
- Ramasht, M.H., A.M. Ahmadi and H. Ara, (2010). River basins from a systematic point of view, case study: Gamasiab River Basin. *Geography and Regional Planning*, 1(1): 127-145 (in Persian).
- Rezaei, R., 2010. Identifying and analyzing the impacts of irrigation and drainage projects in Zanjan (case study: Zanjan-rod area). Proceedings of the first national conference on new approaches of people participation in the study, construction, utilization and maintenance of irrigation and drainage networks, Shiraz, 43-49. https://ijaedr.ut.ac.ir/article_51584_71d45a418690a34273cf064207b5db4e
- Wilson, A. D. C, 1989. "Harrington Grazing Management In Management of Australia", University Press. <file:///C:/Users/lenovo/Downloads/12000013820305-4>.